

VAIHTOKESKUKSEN HISTORIAA

Suomalaisten tiedeseurojen ulkomaisen julkaisuvaihtdon aloitti *Suomen Tiedeseura* 1800-luvulla. Seuran historiateoksen mukaan vaihto alkoi näin:

Suuri merkitys oli kesällä 1843 alkuunpannulla *Actan* lähettämisellä ulkomaiden tieteellisille laitoksille. Ensimmäisen, vuodelta 1847 olevan asiaa koskevan tiedon mukaan oli julkaisuja lähetetty 36 paikkaan, 19 laitokselle Venäjälle, 6:lle Ruotsiin, 2:lle Norjaan ja Tanskaan, 4:lle Saksaan, 2:lle Ranskaan ja yhdelle Englantiin. Eräissä tapauksissa oli lähe-tyksistä ollut seurauksena vastalahja, julkaisuja. Sieltä täältä jokunen ulkomaan seura, joka oli saanut tiedon seuran julkaisuista, pyysi niitä lähe-tettäväksi. Ensimmäiset pyytäjät olivat, 1845, Hampurin lääkäriseura ja Société Royale d'Agriculture, Histoire Naturelle et Arts Utiles Lyon'ista, ja kolme vuotta myöhemmin Riian Gesellschaft für Geschichte und Alter-tumskunde der Russischen Ostsee-Provinzen sekä Zürichin Naturfor-schende Gesellschaft lausuivat saman toivomuksen. Pysyväiseksi jäivät näistä vain yhteydet Lyoniin ja Zürichiin, molemmat muut poistettiin pian luettelosta.

Af Schultenin sihteerintoimesta 1855 erottuaan laatiman luettelon mu-kaan seura lähetti tämän järjestäytymiskautensa lopussa julkaisunsa 42:lle ulkomaan laitokselle ja seuralle. Niistä 20 lähetti vastikkeeksi omat julkaisunsa.

Sitäpaitsi oli julkaisuja lähetetty tusinalle muita laitoksia, niistä yhdeksän oli keisarikunnassa, mutta ne joko olivat kokonaan vastaamatta taikka olivat sitten lähettäneet vastikkeeksi varsin merkityksettömiä julkaisuja, minkä johdosta niiden kanssa jatkuvassa yhteydessä oleminen katsottiin hyödyttömäksi.

(*Suomen Tiedeseuran historia 1838–1938*. Kirjoittanut Fredr. Elfving, suomentanut Aarni Penttilä. Societas Scientiarum Fennica, Commentationes Humanarum Litterarum, Tomus X. Helsinki 1938, s. 237–238.)

Yleiskatsaus ajanjaksolle 1821–2003 otsikolla "Puolitoista vuosisataa julkaisujen kansainvälistä vaihtoa" muodostui tällaiseksi:

Turun yliopistopiireissä perustettiin 1821 Suomen ensimmäinen luonnontieteellinen seura, *Societas pro Fauna et Flora Fennica*, jonka toiminta keskeytyi Turun kaupungin palon ja yliopiston Helsinkiin siirtymisen vuoksi. Helsingissä seura aloitti toimintansa uudelleen vuonna 1928. Laajempaa tieteellistä tutkimusta edistämään perustettiin 1838 *Finska Vetenskaps-Societeten – Suomen Tiedeseura*. Myöhemmin samalla vuosikaudalla perustettiin luonnontieteelliset seurat *Suomen farmaseuttinen yhdistys* (1887) ja *Vanamo, suomenkielisen luonnontieteen ystävät* (1896), nykyiseltä nimeltään *Suomen Biologian Seura Vanamo*. 1908 perustettiin *Suomalainen Tiedeakatemia*, 1909 *Suomen Metsätieteellinen Seura* sekä *Suomen Maataloustieteellinen Seura*, 1919 *Entomologiska föreningen i Helsingfors*, 1924 *Suomen Lintutieteellinen Yhdistys* ja 1935 *Suomen Hyönteistieteellinen Seura*.

Kokous- ja esitelmätoiminnan lisäksi seurat harjoittivat lähes alusta asti julkaisuja kirjastotoimintaa. Kirjakokoelmat karttuivat pääosin vaihtotoiminnan avulla. Ulkomaisia vaihtosuhteita solmittiin sekä henkilökohtaisten kontaktien avulla että lähettämällä seurojen omia julkaisuja ulkomaisille seuroille, tieteellisille akatemioidelle, tutkimuslaitoksille sekä merkittäville tiedekirjastoille. 1800-luvun loppupuolella kokoustoiminta ja kirjastot vaativat jo niin paljon tilaa, että Suomalaisen Tiedeseuran aloitteesta vuonna 1896 keisarilliselta majesteetilta anottiin määrärahaa seurojen oman talon rakentamista varten. Asia edistyi niin, että 1899 *Tieteellisten seurain talo* valmistui Kasarminkatu 24:ään. Taloa ja seurojen yhteistä toimintaa hallinnoimaan keisarillinen senaatti määräsi *Tieteellisten seurain valtuuskunnan*. "Pöllöläksi" kutsutussa Tieteellisten seurain talossa toimivat aluksi yhdeksän seuran kirjastot. Mukana oli myös humanististen seurojen kirjastoja. Myöhemmin seurojen määrä kasvoi.

Seurojen kirjastot olivat omina erillisinä kokoelminaan, mutta muodostivat yhdessä *Tieteellisten seurain kirjaston*, jonka toiminta siirtyi 1931 Säätytalon ja jatkui siellä aina vuoteen 1979 asti. Tällöin Tieteellisten seurain kirjaston uudelleenjärjestämistoimikunnan mietinnön mukaisesti seurojen kirjavarat luovutettiin valtiolle siten, että luonnontieteellisten kirjavarojen sijoituspaikaksi tuli silloin perustettu, vuoteen 1999 asti toiminut *Helsingin yliopiston luonnontieteellinen kirjasto*. Seurojen julkaisuvaihtotoimintaa hoitamaan perustettiin Tieteellisten seurain valtuuskunnan alaisuuteen *Tieteellisen kirjallisuuden vaihtokeskus*.

Suomen farmaseuttisen yhdistyksen vaihtona tullut kirjallisuus sijoitettiin *Helsingin yliopiston farmasian laitoksen kirjastoon* (nykyisin Viikin tiedekirjastoon). Sitten Suomen farmaseuttisen yhdistyksen vaihtotoiminta on loppunut *Acta Pharmaceutica Fennican* lakattua ilmestymästä. Alan lehtiä tulee vaihtokeskukseen kuitenkin edelleen niin sanottujen yhteisvaihtojen perusteella sekä myös lahjoituksina.

Myös Suomen Metsätieteellisen Seuran ja Suomen Maataloustieteellisen Seuran kirjastot toimivat aikoinaan erillään Tieteellisten seurain kirjastosta *Helsingin yliopiston Metsäkirjastona* ja *Helsingin yliopiston Maatalouskirjastona*. Suomen Maataloustieteellinen Seura siirsi vuonna 1992 julkaisuvaihtotoimintansa Tieteellisen kirjallisuuden vaihtokeskukselle ja Suomen Metsätieteellinen Seura vuonna 2000.

Nykyisen *Viikin tiedekirjaston* kokoelmat perustuvat sinne siirrettyihin Maatalouskirjaston, Metsäkirjaston ja Luonnontieteellisen kirjaston biotieteellisiin kokoelmiin. Kirjaston painetuista kausijulkaisunimekkeistä pääosa (84 % vuonna 2002) tulee vaihtotoiminnan kautta. Tieteellisen kirjallisuuden vaihtokeskuksen kautta kirjastoon saadaan tällä hetkellä 2338 kausijulkaisunimekettä eri seurojen vaih-

toina. Viikin tiedekirjastoon tuleeekin noin 28 % koko vaihtokeskuksen saamasta kirjallisuudesta.

Humanistisen tutkimuksen julkaisu- ja vaihtotoiminnassa varhaisia ja edelleen merkittäviä seuroja ovat vuonna 1831 perustettu Suomalaisen Kirjallisuuden seura, 1875 perustettu Suomen Historiallinen Seura ja 1883 perustettu Suomalais-Ugrilainen Seura. Poliittisten järjestelmien muutoksista huolimatta vaihtotoiminta on jatkunut. Sen ansiosta Suomessa on maailman laajin suomalais-ugrilainen kirjasto, jonka merkitys länsimaiselle tutkimukselle oli erityisen suuri kylmän sodan vuosina.

Muita tieteellisten seurojen vaihtotoiminnan historiaa käsitteleviä teoksia:

Gunvor Kerkkonen, *Tieteellisten seurain valtuuskunta ja kirjasto 1899–1949*. Helsinki 1949.

Jorma K. Miettinen, *Puhe Tieteellisten seurain kirjaston luovutustilaisuudessa Valtioneuvoston juhlahuoneistossa 23.10.1980*.

Eeva-Maija Tammekann, *Tieteellisen kirjallisuuden vaihtokeskuksen evaluointi*. Tieteellisten seurain valtuuskunta, 1996.

Hannu Heikkilä, *Tieteellisten seurain valtuuskunnan historia*, 2001, <http://www.tsv.fi/historia.htm>

Suomen tieteen historia 3 ja 4, WSOY 2001–2002.